

**Висновки.** Прогнозуючи подальший розвиток економіки й енергетики на основі найбільш ефективних сучасних технологій, в тому числі подальшого розвитку виробництва і використання біодизелю, незалежні експерти дійшли висновку про можливість часткової або повної, залежно від регіону, заміни ядерного і викопного палива відновлювальними джерелами енергії.

### **Література.**

1. Возобновляемое растительное сырьё (производство и использование, в 2-х книгах) Ч.2 / [Шпаар Д., Адам А., Биртюмпфел А. и др.]; под ред. Шпаара Д. – Санкт-Петербург-Пушкин, 2006. – 382 с.
2. Гелетуха Г.П. Огляд відновлюваних джерел енергії в сільському та лісовому господарстві України [Електронний ресурс] / Г.П. Гелетуха, Т.А. Железна, Г.М. Голубовська-Онісімова, А.Є. Конеченков // Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультаций. – 2006. – 58 с.
3. Осипенко П. Потенціал біомаси / П. Осипенко // Агробізнес сьогодні. – 2006. – № 3. – С. 33-37.
4. Холмс-Нільсен Є. Біомаса для енергетики / Є. Холмс-Нільсен // Зелена енергетика. – 2005. – № 3. – С. 21-23.
5. [www.fao.org](http://www.fao.org)

УДК 338.43.01:633:6332/4

## **ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

*Петренко Ж.А., к.е.н.,*

*Полтавська державна аграрна академія*

*Розглянуто вплив різноманітних факторів економічного, технологічного та екологічного характеру на формування землекористувань сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.*

*The Considered influence varied factor economic, technological and ecological nature for shaping the land-use agricultural enterprise different organizing-legal forms of the management.*

**Постановка проблеми.** Перспективність ефективного землекористування в країні з огляду на його стратегічне значення не викликає сумніву. Основні питання ефективності використання землі знаходять своє відображення у землекористуванні виробника. Якщо розглядати питання землекористування з позиції ефективності сільськогосподарського виробництва, слід зазначити, що аграрна реформа супроводжується подрібненням великих підприємств, що призводить до порушення ефективних сівозмін, нерационального використання земельного фонду, зниження родючості ґрунтів, погіршення екологічної ситуації.

Питання економічної ефективності землекористування завжди було предметом дослідження значної чисельності науковців, як вітчизнаних, так і зарубіжних. Чимало попередніх розробок у цьому плані мають високу наукову й практичну цінність. Вирішення даного питання супроводжується нау-

ковим обґрунтуванням і розробкою відповідних заходів щодо використання та охорони земель у конкретних суспільно-економічних умовах. Важливість форм власності у виробничому процесі сільськогосподарських підприємств виступають як рівнозначні в господарському механізмі. Проблемність питання підвищення рівня ефективності землекористування потребує належного вивчення. Це й обумовлює та визначає спрямованість, структуру й актуальність теми. Зазначене вище вимагає розробки ефективних напрямів використання землі в нових господарських формуваннях.

**Аналіз основних досліджень і публікацій.** Питання сучасного стану та перспектив ефективного використання сільськогосподарських угідь є досить актуальними і завжди перебували в центрі уваги. Вагомий внесок у розробку проблемних питань зробили: В.Я.Амбросов, В.І.Бойко, О.А.Бугуцький, П.І.Гайдуцький, М.Я.Дем'яненко, С.І.Дем'яненко, Ю.С.Коваленко, А.П.Вервейко, В.Я.Месель-Веселяк, П.Т.Саблук, М.М.Федоров, О.М.Шпичак, В.В.Юрчишин. Завдяки дослідженням названих учених, були узагальнені та вдосконалені існуючі методики визначення ефективності аграрного виробництва.

**Постановка завдання.** Метою статті є визначення сукупності факторів використання земель сільськогосподарського призначення, обґрунтування напрямів підвищення ефективності землекористування, узагальнення сучасних тенденцій використання земельних ресурсів, а також систематизувати можливі умови зростання ефективності використання землі у сільськогосподарських підприємствах різних за виробничим напрямом та спеціалізацією.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Процес формування землекористувань сільськогосподарських підприємств слід розглядати в сукупності дії таких факторів як форма власності на землю, способи залучення земель до господарського використання та наявність трудових та матеріально-технічних ресурсів. Відзначимо, що на сучасному етапі розвитку земельних відносин домінуючого стану набуває приватна власність на землю. Важливо наголосити, що на основі приватної підприємницької власності рівноправний розвиток усіх організаційно-правових форм господарювання на землі виступає об'єктивною умовою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу і, особливо, земельних ресурсів.

У ході вивчення даного питання встановлено, що обґрунтовано вибрана площа землекористування об'єктивно впливає на результат господарювання, спостерігається чітка тенденція зростання показників ефективності використання ресурсного потенціалу, в тому числі земель сільськогосподарського призначення, та економічної ефективності господарювання.

Ефективне використання та охорона сільськогосподарських угідь набуває в сучасних умовах особливої гостроти та актуальності. Це зумовлено тим, що площі, придатні для обробітку, абсолютно і відносно скорочуються, рілля та інші види продуктивних угідь деградують і виснажуються, а їх родючість має тенденцію до зниження.

Оптимізація використання земельних ресурсів нерозривно пов'язана зі збалансованістю інших елементів ресурсного потенціалу, що в умовах економічної кризи досить проблематично. Тож процес формування землекористувань сільськогосподарських підприємств повинен реалізуватися як комплекс заходів по досягненню ефективного, стабільного та раціонального землекористування як просторової умови виробництва.

Економічні питання щодо ефективного використання земельного потенціалу повинні вирішуватися як соціально-економічні питання населення. Головне завдання управління регулювання розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому, полягає у забезпеченні повного використання їх ресурсного потенціалу шляхом оптимального поєднання інтересів держави і кожного регіону з метою підвищення ефективності виробництва.

Так, ряд дослідників наголошують на необхідності збереження великих сільськогосподарських підприємств, у яких існує можливість впровадження досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів, що сприятиме росту обсягів виробництва продукції, зниження її собівартості та поліпшенню якості. Інші перевагу надають дрібним приватним господарствам, що можуть гнучко пристосовуватися до ринкових змін.

Існує ряд негативних факторів у розвитку господарств населення:

- майже всі сільськогосподарські роботи, особливо у тваринництві, виконуються вручну, що визначає високу трудомісткість продукції;
- великою проблемою є організація збуту виробленої сільськогосподарської продукції.

У сучасних складних економічних умовах державі важко забезпечити розвинене й просте відтворення родючості земельних угідь. Забезпечити останнє зможе тільки економічно сильний землевласник або користувач землі. Проведення широкомасштабних програм впровадження контурно-меліоративної системи землеробства можливе лише на державному рівні та силами різних форм колективних господарств. Дрібний землевласник не в змозі здійснити заходи з охорони та відтворення родючості земель. У сучасних умовах він не завжди спроможний підтримати сам процес виробництва, якщо зовсім не займається капіталовкладеннями у матеріальну сферу. Державні капіталовкладення та пошук альтернативних джерел фінансування землеохоронних робіт є головним резервом підвищення ефективності використання, відтворення та збереження земельних ресурсів. Врахування майбутньої праці по відновленню втраченої природної родючості ґрунтів чи зруйнованої поверхні угідь при проведенні аналізу всіх видів діяльності, спрямованих на використання та охорону земель, є обґрунтованим і об'єктивно необхідним.

У ході вивчення системи факторів впливу в сфері земельних відносин встановлено, що некомплексне застосування окремих регуляторів у процесі реформування земельних відносин відрізняється недостатнім вивченням та аналізом ефективності використання сільськогосподарських угідь. Процес оздоровлення сільськогосподарських підприємств повинен реалізуватися як

комплекс заходів по досягненню ефективного, стабільного та раціонального землекористування (при умові врахування організаційно-правової форми) і потребує взаємопов'язаного вирішення ряду питань правового, соціально-економічного, технологічного та екологічного характеру. Як критерій оцінки перспективних напрямів оптимізації повинен виступати показник адекватності організаційно-правової форми господарювання щодо рівня забезпечення ресурсним потенціалом з метою більш повної реалізації підприємницької діяльності суб'єктами господарювання. В основі досягнення оптимального рішення повинен бути закладений принцип взаємозалежності і динамічної взаємодії об'єкта і суб'єкта земельних відносин.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних літературних джерел свідчить, що основним діагностичним показником стану ґрунту є наявність гумусу в ньому. У свою чергу, рівень гумусового стану – основний критерій оцінки альтернативних систем землеробства. Тенденція до зниження вмісту гумусу зумовлена недостатнім поверненням до ґрунту органічної речовини післяживними залишками та внесенням органічних добрив. Відомо, що поліпшення якості землі як природного ресурсу та засобу виробництва досягається збільшенням у структурі земельних ресурсів частки родючих ґрунтів. Подолання цього недоліку має відбуватися шляхом підвищення ролі та усвідомлення важливості органічних та мінеральних добрив як основного джерела запасів гумусу та поживних елементів у ґрунті.

При землекористуванні економічні і екологічні інтереси, як правило, не збігаються. Прагнення одержати максимальний економічний ефект нерідко супроводжується порушенням екологічності виробництва. Як уже підкреслювалося, складне сучасне соціально-економічне становище в Україні негативно позначилося на стані земельних ресурсів, загострило протиріччя між економікою і екологією землекористування. З одного боку, правова база охорони земель закладена в Конституції України, якою встановлено, що „земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави”. З іншого, – зараз головна увага сконцентрована на земельній реформі, тобто вирішенні відносин власності, тоді як питання опадливого використання, охорони та відтворення земель відсуваються на задній план. Правові бар'єри звели до тупикової ситуації земельні відносини і суттєво ускладнили можливість рентабельного ведення сільськогосподарського виробництва. Залишається законодавчо не врегульованим питання про стан земель, які зрошуються і осушуються. Головним чином зростає вірогідність порушення сівозмін, перехід до сівозмін з короткою ротацією, збільшення насиченості просапними культурами.

Оптимізація землеволодінь та землекористувань сільськогосподарських підприємств повинна відбуватися завдяки проектам створення та впорядкування території, алгоритм яких має забезпечувати досягнення оптимуму через апробацію багатоваріантних маркетингових та науково-технічних рішень. Основу сучасної методики формування оптимального землекористування повинно складати поєднання трьох складових: досягнення фундамен-

тальних наук, вимоги ринкового середовища, наявність матеріально-технічної бази та фінансового ресурсу на розробку і впровадження проекту.

Важливим елементом діяльності сільськогосподарського підприємства виступає обґрунтований підхід до питань встановлення просторових параметрів землекористувань суб'єкта. Незважаючи на те, що в багатьох нормативно-правових документах декларується необхідність збереження землекористувань оптимальних розмірів, середні площі сільськогосподарських підприємств зменшуються.

Територіально-просторове планування землекористування в умовах ринкової економіки, де рух земельних ділянок різко зростає, повинно здійснюватися на основі земельно-кадастрової інформації, особливо даних реєстрації земель, оскільки воно передбачає заходи щодо перерозподілу земель і впровадження нових систем землекористування. Раціональна структура землекористування, впровадження прогресивних ґрунтозахисних та вологозберігаючих технологій, застосування найновіших екологічних систем у рослинництві є ще не повністю вичерпаними резервами по відновленню ґрунтів. Економічна доцільність на перспективу повинна бути пріоритетною при проведенні екологічних землеохоронних заходів. Виведення малопродуктивних і забруднених земель із сільськогосподарського обігу є економічно вигідним, тому що ресурсна віддача таких земель низька, а за умови переведення її в сіножаті або пасовища вони відновлять свій природний стан. Після проведення комплексу ґрунтозберігаючих заходів стане економічно доцільним їх зворотне залучення в сільськогосподарський обіг.

У ринкових умовах господарювання на основі приватної підприємницької діяльності рівноправний розвиток усіх організаційно-правових форм господарювання на землі виступає об'єктивною умовою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу і, особливо, земельних ресурсів. Однак на державному рівні необхідне відпрацювання адекватних методів і механізмів, спрямованих на стимулювання збереження великих землекористувань, які повинні виступати основою сільськогосподарського землекористування та виробництва продукції сільського господарства.

Втілення задумів щодо оновлення сільськогосподарської економічної сфери мають носити системний напрямок і втілюватися в життя в наступному:

- проведення аналітичних розрахунків у напрямку, який оцінив би кризовість ситуації у виробництві, оцінка елементів зовнішнього та внутрішнього стану процесу господарювання;

- впровадження напрямків з визначення можливих слабих сторін;

- переоцінка напрямку діяльності стратегічного розвитку, який би мав за мету орієнтацію на вигідні місця господарства;

- втілення шляхів реформування з встановленням чітких дат їх впровадження;

- запровадження контрольних заходів щодо втілення розроблених шляхів з усвідомленням виникнення незапланованих результатів і швидке реагування на перспективу.

На основі аналізу вітчизняного та світового досвіду розвитку виробничих відносин встановлено, що одним із перспективних напрямів підвищення ефективності вітчизняного аграрного виробництва є послідовна інтенсифікація виробничого процесу і раціоналізація використання земельного потенціалу підприємств. Формування землекористувань сільськогосподарських підприємств розглядається як процес залучення земель різних форм власності шляхом створення просторової основи ведення господарської діяльності на основі оптимального співвідношення елементів ресурсного потенціалу з метою ефективного функціонування підприємств.

Важливим кроком до ефективного використання сільськогосподарських угідь має стати проведення комплексу ґрунтово-агрохімічних обстежень. Тільки на цій основі можна буде: істотно підвищити рівень екологічної безпеки хімізації аграрного виробництва; запровадити дійовий контроль за якістю і своєчасністю виконання робіт з дотриманням всіма землевласниками та землекористувачами вимог щодо охорони навколишнього середовища від забруднення мінеральними добривами, пестицидами і гербіцидами; перевести хімізацію сільського господарства на екологічнобезпечну модель.

**Висновки.** На регіональному рівні сьогодні недооцінюється важливість наступних заходів: застосування жорстких методів регулювання та диференційованих підходів до господарського використання земельних ресурсів; збереження і відтворення їх ґрунтового покриву; підвищення родючості останнього екологічнобезпечними методами та способами; впровадження радикальних змін в еколого-економічних основах аграрного землекористування і хімізації землеробства.

Науково обґрунтоване вивчення та практичне дослідження ефективності землекористування можуть стати надійною базою для розробки землеохоронних заходів, які б уповільнили негативний вплив на землекористування. Ефективність охорони землі є кінцевим показником раціонального використання земельних ресурсів.

Узагальнюючи сказане вище, можна сформулювати пропозиції по організації ефективного використання та охорони земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, відтворення і підвищення їх родючості:

1) необхідно підготувати та впровадити галузеві схеми збереження і відтворення земельних ресурсів від деградації і забруднення з поступовим перенесенням центру ваги на відповідальність за вирішення цих питань у землекористуванні на місцеві органи влади;

2) розробити і реалізувати короткострокові, середньострокові і перспективні програми удосконалення землекористування, відновлення і збереження корисних властивостей земель різного цільового призначення та функціонування;

3) створити систему спостереження за станом земельних ресурсів та спрогнозувати соціально-економічні наслідки її змін.

Зараз як ніколи раніше загострилася необхідність здійснення на національному рівні комплексу невідкладних заходів щодо структурної перебудови

дови землекористування, створення ефективної системи охорони земель, перш за все продуктивного призначення, на основі виваженої програми дій держави, яка спиралася б на узагальнені результати наукових досліджень у галузях економіки, екології, права та землеустрою.

Ефективне використання земельних ресурсів та підвищення їх родючості можливе тільки за умов високого рівня знань і навичок. Зростання кількості господарів на землі, які не мають навіть середньої агрономічної освіти, сприяє непрофесійному використанню сільськогосподарських угідь. Тому підвищення кваліфікації власників землі – одне з найважливіших завдань, спрямованих на раціональне і ефективне використання ґрунтів. Висока культура землеробства передбачає оптимізацію земельних відносин. Лише за таких умов може бути посилена відповідальність господаря землі за її стан.

### **Література.**

1. Власов В.І. Використання земельних ресурсів у країнах – основних виробниках сільськогосподарської продукції / В.І. Власов. // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 154-157.
2. Кисляченко М.Ф. Управління ресурсозберігаючими системами землеробства і роль інформаційних технологій / М.Ф. Кисляченко. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 10. – С. 110-116.
3. Мельник Л.Ю. Соціально-економічна оцінка землеволодіння та землекористування в аграрній сфері економіки / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 118-122.
4. Нечипоренко О.М. Світова практика розвитку земельних відносин / О.М. Нечипоренко // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 154-157.
5. Ресурсний потенціал АПК: концептуальні засади і механізми збалансованого відтворення та ефективного використання: Зб. наук. пр. / Інститут економіки НАН України / Валентин Михайлович Трегобчук (відп.ред.). – К., 2002. – 159с.
6. Сучасні проблеми економіки сільського господарства та АПК: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Суми, 13-16 травня 2003 р.) / Сумський національний аграрний ун-т; Інститут аграрної економіки УААН; Національний аграрний ун-т України; Київський національний економічний ун-т / О.М. Царенко (ред.кол.) – Суми: СНАУ, 2003. – 314 с.
7. Шпичак О.М. Реальна оцінка економічного стану АПК України як необхідна передумова виходу його з кризи / О.М. Шпичак // Економіка АПК – 2007. – № 5. – С. 24-28.